

УДК 821.161.2:78.03(477)

ФІЛЬЦ БОГДАНА

кандидатка мистецтвознавства, композиторка (Київ, Україна)

FILTS BOHDANA

a Ph.D. in Art Studies, a composer (Kyiv, Ukraine)

Бібліографічний опис:

Фільц, Б. (2020) Максим Рильський у колі діячів української музичної культури. *Матеріали до української етнології*, 19 (22), 108–113.

Filts, B. (2020) Maksym Rylskiy Amongst the Figures of the Ukrainian Musical Culture. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 19 (22), 108–113.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ У КОЛІ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація / Abstract

Значення творчості М. Рильського для музичної культури України важко переоцінити. Музика була для нього невід'ємною частиною його художньої свідомості та творчого буття. Глибока й самобутня поезія Максима Тадейовича, наскрізь пронизана музичними образами, постійно надихала митців багатьох поколінь на створення музичних композицій різних жанрів.

Він був лібретистом, перекладачем світової оперної класики, шедеврів хорової та камерної вокальної музики, літературним редактором музичних творів українських та зарубіжних композиторів (здійснив літературну редакцію всіх опер М. Лисенка та опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, 20-томного видання творів М. Лисенка, кантат К. Стеценка «Єднаймося» та «Кобзареві» та ін.). М. Рильський був автором численних віршів-присвят видатним музикантам світу, спогадів про музичних діячів і виконавців. Він співпрацював з багатьма славетними українськими митцями, про яких написав цікаві й ґрунтовні статті з аналізом творчості та оцінкою їхнього внеску в загальну мистецьку скарбницю України. Тому питання взаємозв'язку поезії і музики у творчості М. Рильського та причетності поета до розвитку української музичної культури тривалий час привертає увагу багатьох мистецтвознавців.

Ключові слова: музична культура, Максим Рильський, зв'язок поезії та музики.

It is difficult to overestimate the importance of Maksym Rylskiy's creation for the Ukrainian musical culture. Music was an integral part of his artistic consciousness and creative life for him. Maksym Tadeyovych's deep and original poetry, permeated by musical images, constantly inspired artists of many generations to create musical compositions of various genres.

He was a librettist, a translator of the world opera classics, as well as of masterpieces of choir and chamber vocal music, a literary editor of musical works of Ukrainian and foreign composers (he made a literary edition of Mykola Lysenko's all operas and Semen Hulak-Artemovskiy's opera *A Zaporozhian Cossack Beyond the Danube*, a 20-volume edition of M. Lysenko's works, Kyrylo Stetsenko's cantatas *Let's Unite!* and *To Kobzar*, etc.). Maksym Rylskiy was an author of numerous poems-dedications to the outstanding musicians of the world, memoirs about musical figures and performers. He collaborated with many famous Ukrainian artists, about whom he wrote interesting and thorough articles with analysing their creations and estimating their contributions to the general art treasury of Ukraine. Therefore, the questions of the interrelation of poetry and music in the works of M. Rylskiy, as well as the poet's participation in the development of the Ukrainian musical culture, long time attracts the attention of many art critics.

Keywords: musical culture, Maksym Rylskiy, interrelation of poetry and music.

Цьогоріч ми відзначаємо річницю від дня народження одного з найвидатніших діячів України ХХ ст. – Максима Тадейовича Рильського. Славний поет і громадський діяч, багатолітній директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, глибокий знавець і дослідник літератури, мови, фольклору, мистецтва, зокрема й різних музичних видів, він був передусім великим патріотом нашої землі, невтомним трудівником у галузі вивчення, збереження та примноження духовного багатства українського народу.

У його творчому доробку разом із по смертною збіркою «Іскри огню великого» (1965) – вісімдесят опублікованих книг лірики, поем, вибраних творів, перекладів. Ще за життя поета було надруковано десятитомне, а згодом (у 1980-х роках) здійснено академічне видання двадцяти томного зібрання творів М. Рильського, яке засвідчило багатогранність його таланту як творця художніх творів, так і спостережливого критика, публіциста, аналітика-інтелектуала, широко обізнаного зі світовими досягненнями культури. Для нас, низки співробітників ІМФЕ НАН України, хто мав щастя працювати під його керівництвом, бачити і слухати його виступи на престижних наукових конференціях, вчених радах чи просто спілкуватися в щоденній науковій праці цього закладу, він був не тільки видатним ерудитом, інтелектуалом-«метром» у різних сферах духовної культури, але й взірцем вихованості, справжньої високої інтелігентності, шляхетності і благородства. Він був доброзичливим до людей, цікавим і дотепним співрозмовником; скромним, дещо стриманим і, попри все, безпосереднім і щирим у поведінці, так що «простий смертний», навіть «жовторотий» (як любив висловлюватись про свої юнацькі роки М. Рильський) аспірант ніколи не відчував в його присутності скованості чи комплексу неповноцінності й тієї насправді великої дистанції в рівні освіченості, знань і, зрештою, позиції в суспільно-громадському житті.

Мимоволі виривають в уяві світлі пости інших великих наших співвітчизників і дорогих моєму серцю вчителів-композиторів С. Людкевича та Л. Ревуцького, яких добре знав Максим Тадейович, а з останнім упродовж багатьох років прия-

телював. Вони теж завжди утверджували рівноправність у спілкуванні і взаємних бесідах. Це виявлялося в шанобливому ставленні до співрозмовника, уважному стеженні за ходом думок учня чи молодого дослідника, якого вони, незважаючи на різницю у віці й науковому статусі, уважали своїм колегою. Це й не дивно. Адже вони були споріднені між собою спільним світобаченням. Їм була притаманна висока духовність, відчуття поваги до людини, її розуму, її намагання ширше досягнути здобутки науки та мистецтва. Вони вболівали за дальший розвиток нашої культури, багато сил і енергії віддавали вихованню молоді, підвищенню професіоналізму в обраній галузі науки чи творчості. Вони намагались особистим прикладом сприяти різнобічному розвитку своїх вихованців, прищепити любов до високого і благородного, до справді цінного в житті людини – радості творчої праці й відданості своїй рідній культурі.

У людському житті є моменти, які ніколи не забуваються. Скажімо, на все життя залишилася в моїй пам'яті перша зустріч з Максимом Тадейовичем, яка відбулась у Львові 1952 року. Тепер усвідомлюю, що вона стала для мене символічною і наклала відбиток на всю мою творчу діяльність. Я тоді була студенткою першого курсу консерваторії. Культурна громадськість міста урочисто відзначала ювілей основоположника української музики Миколи Віталійовича Лисенка, до якого львів'яни, як, зрештою, і музиканти та представники інтелігенції різних фахів усієї Західної України, ставилися з особливим пієтетом і пошаною. Його іменем названо Вищий музичний інститут у Львові й відповідно його численні філії в багатьох містах Галичини, що з початку минулого століття й до 1939 року були основними музичними осередками краю. Ім'я М. В. Лисенка носила Львівська консерваторія, а також спеціальна музична школа-десятирічка у Львові, яку я нещодавно перед тим закінчила й була свідком як ще задовго до цієї знаменної події всі ретельно готувались, і кожен, хто як міг, намагався внести свою частку в це свято. На ювілей було запрошено багато гостей. Виступали видатні композитори, митці й культурні діячі України, кращі педагоги, виконавці, прославлені колективи.

І ось на урочистому відкритті ювілею на сцені вщерть переповненого слухачами залу Львівської філармонії з'явився Максим Тадейович. Усі присутні, затамувавши подих, слухали натхненні слова прославленого поета про величну постать нашого Бояна, пристрасного музиканта і громадянина й водночас дуже симпатичної та привабливої людини в повсякденному житті, яку він знав особисто з раннього дитинства. Будучи гімназистом, він мешкав у його оселі в Києві, що стала нині меморіальним музеєм М. В. Лисенка; не раз був свідком, коли елегантний сивоголовий майстер звуків творив і записував на папері свої музичні твори або ж, готуючись до концертних виступів, переграв на інструменті свою програму. Тоді зачарований юнак довго (щоб не заважати господареві) простоював під дверима, вслухався в дивовижні звучання натхненої музики. Не дивно, що любов до неї поет проніс крізь усе своє життя. З його слів і окремих штрихів, що змальовували індивідуальність митця, кожний присутній міг собі створити живий образ композитора, відчутти атмосферу, в якій жив і творив автор безсмертної опери «Тарас Бульба», музики до Кобзаря, незліченних обробок українських народних пісень, романсів, фортепіанних творів, кантат і наукових розвідок.

М. Т. Рильський згадував про те, як він тоді в Києві, мешкаючи в гостинному домі М. В. Лисенка, поступово прилучався до музики, опановував мистецтво гри на фортепіано, розказував (до речі, він прекрасно володів інструментом і чудово імпровізував), що Микола Лисенко був близьким другом його батька, до якого не раз приїздив у с. Романівку й там записав чимало народних пісень. Батько поета співав у студентському хорі, організованому композитором, і їздив з ним у мандрівки по Україні. Більше того, своїм іменем Максим Тадейович теж завдячує Миколі Лисенкові, про що він написав у своїх спогадах: «У березні 1895 року вернувся звідкілясь мій батько у свою київську квартиру разом з кількома приятелями, серед яких був Микола Віталійович Лисенко. Їх зустріли новиною, що в Меланії Федорівни (так звали мою матір) знайшлося дитя. “Син чи дочка?” – спитали прибулі. – “Син”. І тоді всі тихесенько заспівали: “Максим козак Залізник...”»

Так і названо мене іменем гайдамацького ватага. І ніби на все моє життя кинув тоді відсвіт лицар української пісні, безпосередній вплив якого на формування мого художнього світогляду вважаю я безперечним» [1].

Слухаючи хвилюючу розповідь Максима Тадейовича в ті далекі студентські роки у Львові, коли вперше побачила його на власні очі, я і гадки не мала, що згодом мої шляхи в науці і творчості не раз будуть з ним перетинатись, а точніше – усі важливі події в моєму житті так чи інакше будуть пов'язані з його іменем.

Почну з того, що мій перший хоровий твір для дітей (жанр, який згодом зайняв чільне місце у моїй творчості) був написаний на слова М. Т. Рильського і виконаний по телебаченню хором хлопчиків Львівської спеціальної музичної школи-десятирічки ім. М. Лисенка, де я працювала викладачем музично-теоретичних дисциплін. Це була «Травнева пісня», віршована першооснова якої сповнена весняного настрою, любові до краси рідної природи і благородної людської праці на землі, що тісно пов'язані між собою і становлять життєдайну основу людського буття. Прем'єра моєї пісні на телебаченні теж була першою в моєму житті. Вона відбулась у травні 1959 року, а вже в грудні я стала аспіранткою Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, очолюваного М. Рильським, а моїм науковим керівником і наставником по композиції став близький друг Максима Тадейовича – Левко Миколайович Ревуцький, який теж у юні роки вчився гри на фортепіано в Миколи Лисенка і також відчував його вплив на напрям своєї творчості, чому сприяло безпосередньо особисте спілкування між ними.

Отже, приїзд до Києва, передусім вступ до аспірантури, став вузловим моментом у моєму житті. Він започаткував мою діяльність як науковця-дослідника українського музичного мистецтва і новий етап в опануванні фахових знань в галузі композиторської техніки. Крім цього, він знову пов'язав мене, тепер уже з трьома славетними постатями нашої культури – М. Лисенком, М. Рильським і Л. Ревуцьким, які так тісно були споріднені спільними високими загальнолюдськими ідеалами, національними культурними традиціями і просто життєвими обставинами.

У своїй композиторській творчості я не раз зверталася до поезії Максима Рильського. Вона надихала мене художньою довершеністю, яскравою образністю й тонким ліризмом, романтичною окриленістю й вагомістю змісту. Серед творів, які я написала на його слова, – названа вище «Травнева пісня», «Пісня про ялинку», «За мир у всьому світі» для дитячого хору в супроводі фортепіано, а також романси «Вербова гілка», «Схилялось перед величчю твоєю», «Вийся, жайворонку, вийся». Усі вони написані в різний час, і кожен з творів має свою історію виникнення та виконання, але романси на слова М. Рильського набули в моїй творчості особливого значення. Солоспів «Вербова гілка» став назвою мого авторського збірника вокальних творів, куди ввійшли майже всі мої романси, створені впродовж всього мого дотеперішнього життя. «Схиляюсь перед величчю твоєю» виник як своєрідний символ єдності Києва і Львова під час підготовки програми мого ювілейного авторського концерту, що мав відбутися в стінах рідної мені Львівської консерваторії і куди мені дуже хотілося привезти музичне вітання з Києва. Я обрала вірш М. Рильського, який захопив епічною образністю поетичного висловлювання, піднесено гімнічним тоном у возвеличенні міста-красеня, свідка багатьох доленосних для України історичних подій, щирим і глибоким патріотизмом:

Схиляюсь перед величчю твоєю,
Золотоглавий лицарю століть,
Твоєї слави відгомін стоїть
Над щедрою українською землею.
Не треба, красеню, тобі віків єлею,
Ним гордості людської не залить.
Минають дні, шикуються літа,
А над тобою молодість вита.

Романс було створено з нагоди святкування 1500-річчя Києва. Того ж (1982) року його вперше виконав у Львові соліст Львівського театру опери і балету, заслужений артист України В. Ігнатенко.

Романс «Вийся, жайворонку, вийся» я написала в 1993 році з нагоди присудження мені Державної премії України імені Миколи Лисенка. Я вважала, що на урочистій церемонії вручення премії обов'язково мусить прозвучати твір, який був би якимось чином пов'язаний з

М. Лисенком. І тут знову став у пригоді вірш М. Рильського, написаний поетом в юнацькі роки і присвячений М. Лисенкові. Солоспів дійсно прозвучав у щасливий для мене день у натхненному виконанні народної артистки України, лауреата Шевченківської премії Марії Байко. І показово, що прозвучав він у меморіальному музеї М. Лисенка, де на початку століття починав свій літературний шлях Максим Рильський.

У своїй музикознавчій праці я теж не раз зверталася до поетичного доробку Максима Тадейовича. Насамперед це стосується аналізу вокальної музики, написаної на його слова, зокрема романсів Л. Ревуцького, Б. Лятошинського, М. Вериківського, Ю. Рожавської, Л. Дичко, а також пісень для дитячих хорів, які я розглядала під кутом зору адекватності художніх образів у поетичному й музичному втіленні, єдності музики і слова, відповідності добору засобів музичної виразності при розкритті поетичного змісту. Результати тих досліджень опубліковано в моїх монографіях «Український радянський романс» (1970), «Гармонія солоспіву» (1979), у четвертому томі Історії української музики та низці статей.

Надзвичайно цікаво було працювати над розшифруванням унікальних записів на магнітофонній стрічці блискучих музичних імпровізацій М. Рильського на фортепіано, які зберігаються у фондах ІМФЕ НАН України. Вони засвідчують ще один бік багатогранного таланту поета – неабияке музичне обдаровання і його хист до вільної імпровізації, прекрасне володіння інструментом. Здійснювала я цю захоплюючу роботу у час святкування 90-річчя від дня народження Максима Тадейовича. Тоді ж у журналі «Музика» (1985, № 3, с. 17) була надрукована моя розшифровка однієї з імпровізацій поета, що слугувала музичним тлом до його вірша «Пушкіну», а також стаття про цю сторінку самовираження мистця «Володар творчої миті», опублікована у співавторстві з К. Луганською, співробітницею відділу фольклору ІМФЕ ім. М. Т. Рильського АН УРСР (Музика, 1985, № 3, с. 29–30).

У березні 1995 року в Києві відбулася Міжнародна наукова конференція «М. Рильський і світова культура з погляду сучасності», присвячена сторіч-

ному ювілею поета. Готуючи доповідь «М. Рильський – подвижник української національної композиторської школи» про роль М. Рильського в розвитку української національної композиторської школи, я знову звернулася до розшифрування його імпрровізацій на фортепіано. Тим разом це було самостійне імпрровізування М. Рильського за інструментом, яке виявило його музичні вподобання і, так би мовити, «багаж знань» і репертуар піаніста, на основі якого він здобував музичну освіту і який йому був близький по духу. Моє виконання на фортепіано імпрровізації М. Рильського, зафіксованої на магнітофонній стрічці і тепер уже на нотному папері, дало змогу учасникам конференції відчутти живе звучання «музичної сповіді» митця, спонтанне виявлення його почуттів і настроїв, що були заховані в глибині душі М. Рильського і в певний момент вилились у звуках фортепіано – у формі вільного зіставлення різних музичних вражень.

Отже, серед записів на магнітофонну стрічку є самостійні імпрровізації М. Рильського на фортепіано; імпрровізації, які супроводжують виголошені митцями вірші, що в єдності зі словом набувають значення мелодекламацій і, врешті, імпрровізації супроводу до народних пісень. Особливо цікавим зразком такої імпрровізації є гармонізація пісні «Ой у полі криниченька», яку виконував І. Козловський. Цей момент із життя двох видатних українських митців увічнений на кінострічці, що зберігається (а інколи й демонструється відвідувачам) в меморіальному Музеї Максима Рильського в Києві.

Присутні на вечорі-пам'яті поета, що відбувся 1965 року (у день народження М. Рильського) в тодішньому Жовтневому палаці Києва, згадують зворушливо-проникливе й водночас експресивне виконання І. Козловським саме цієї пісні, яку він заспівав тоді без супроводу. І співав він її з великим душевним трепетом і сумом, голосом передаючи глибокий біль з приводу втрати свого друга-ровесника й побратима по мистецтву та життєвих позиціях.

Цей факт ще раз підтвердив, що для славетного співака спільне музикування було дуже дорогим і незабутнім. Адже обидва вболівали за збереження україн-

ських мистецьких традицій, обидва робили все можливе для їхнього розвитку.

Значення М. Рильського для музичної культури України важко переоцінити. Музика була для нього невід'ємною часткою його художньої свідомості та творчого буття. Глибока й самобутня поезія Максима Тадейовича, наскрізь пронизана музичними образами, постійно надихала митців багатьох поколінь на створення музичних композицій різних жанрів. Він був лібретистом, перекладачем світової оперної класики, шедеврів хорової та камерної вокальної музики, літературним редактором музичних творів українських та зарубіжних композиторів (здійснив літературну редакцію всіх опер М. Лисенка та опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, 20-томного видання творів М. Лисенка, кантат К. Стеценка «Єднаймося» та «Кобзареві» та ін.). М. Рильський був автором численних віршів-присвят видатним музикантам світу, спогадів про музичних діячів і виконавців. Він співпрацював з багатьма славетними українськими митцями, про яких написав цікаві й ґрунтовні статті з аналізом творчості та оцінкою їхнього внеску в загальну мистецьку скарбницю України. Тому питання взаємозв'язку поезії і музики у творчості М. Рильського та причетність поета до розвитку української музичної культури тривалий час привертає увагу багатьох мистецтвознавців.

Зокрема, співробітники відділу музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН УРСР написали цікаві дослідження про роль музики в житті й творчості поета та видали їх окремою книгою «Рильський і музика» (К., 1969. 277 с.). Серед її авторів – М. Гордійчук (Передне слово), Т. Шеффер (Музичні образи в поезії), Т. Булат (Про музику і музикантів), М. Боровик (Поезія в музиці), а також А. Касперт (Нотографія і бібліографія).

Тож дозволю собі закінчити свій нарис цитатою з гранично стислої і місткої за змістом анотації до цієї книги: «Поезія та музика... Ці дві посестри слугували видатному українському поетові все його життя, та й він віддавав їм найцінніші зерна свого таланту. Близкучий знавець фольклору, тонкий цінитель професійного музичного мистецтва, до авторитетної думки якого прислухалися славетні ком-

позитори, лишив багато поезій, статей, спогадів, висловлювань про місце музики в житті людини, про співаків та композиторів. Оцінки Максима Тадейовича вражають своєю влучністю, глибокою ерудицією, а до його чудових поезій – щирих, ніжних, пристрасних – повсякчас зверта-

лися і звертаються талановиті композитори, бо вони – сама пісня» [2].

Я дякую долі, що мені пощастило особисто пізнати цього дивовижного майстра слова, прилучитися до глибини його поезій, відчутти радість творчості під час музичної інтерпретації його чудових віршів.

Джерела та література

1. Рильський М. Лисенко (клаптики споминів). *Рильський М. Зібрання творів : у 20 т.* Київ, 1986. Т. 15. С. 273–277.
2. Боровик М., Булат Т., Шеффер Т. Рильський і музика. Київ, 1969. 280 с.

References

1. RYLSKYI, Maksym. Lysenko (Fragments of Memories). In: Maksym RYLSKYI. *Collected Works: in Twenty Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1986, vol. 15: *Art Critical Studies*, pp. 273–277 [in Ukrainian].
2. BOROVIK, Mykola, Tamara BULAT, Tamara SCHEFFER. *Rylskyi and Music*. Kyiv, 1969, 280 pp. [in Ukrainian].